

GEMMA RUBÍ

LES CULTURES POLÍTIQUES DE LA CATALUNYA
CONTEMPORÀNIA INTERACTUANT EN UN MARC URBÀ.
MANRESA DURANT LA RESTAURACIÓ

Introducció

El propòsit d'aquest article és el d'aprofundir en la importància que van revestir les cultures polítiques vinculades als grans partits d'arrelament social que existien a la Catalunya de la Restauració, sobretot carlins i republicans, però també catalanistes i anarcosindicalistes, uns partits que estaven marginals de la vida política oficial, especialment fins a la conjuntura de final del segle XIX. A aquests partits els anomeno, fugint de tot tipus de taxonomia, els partits socials, un terme que no solament contempla els aspectes institucionals i els elements més lligats al procés electoral, sinó que també i sobretot inclou les característiques de l'univers cultural i de la totalitat d'actituds i comportaments polítics que se'n deriven. Igualment, ens apropiem als mecanismes de reforçament i afirmament de les identitats d'aquestes cultures polítiques que competien entre si per la seva presència en l'espai públic.

Aquestes pàgines parteixen d'una hipòtesi que ens ha permès de plantejar la investigació que hem dut a terme sobre la ciutat de Manresa i que s'ha basat en els canvis que experimenta el món de la política entre els segles XIX i XX¹. Aquesta hipòtesi de treball posaria l'accent en el caràcter fluctuant, en forma de flux i reflux, que adoptarien aquestes tradicions polítiques, hereves totes elles de l'intens procés de revolució liberal viscut per la societat catalana,

¹ Aquesta investigació deriva de la Tèsi Doctoral que es va defensar el juliol del 2003, *El món de la política en la Catalunya urbana de la Restauració. El cas d'una ciutat industrial, Manresa (1875-1923)*, fruit d'un conveni de cotutela entre l'Ecole des Hautes Études en Sciences Sociales de Paris i la Universitat Autònoma de Barcelona. Fins al present, s'ha publicat el llibre *El caciquisme i el despertar de la societat de masses. Manresa, 1875-1901*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 2005. En procés de publicació, *Els catalans i la política en temps del caciquisme. Manresa*, Eumo Editorial, 2006.

en funció de la conjuntura o període polític. Fins a consolidar-se en tota la seva plenitud en la política de masses que es desenvolupà a principi del segle XX com a conseqüència de la desarticulació del caciquisme. Començarem l'article amb un assaig de definició del concepte de cultura política emprat pels historiadors en contraposició al que utilitzen els politòlegs. Tot seguit ens fixarem en el calendari commemoratiu de carlins i republicans, un dels elements que, juntament amb l'ideari, els mites i la simbologia, expliquen la construcció històrica de les seves respectives cultures polítiques.

La cultura política, un concepte polivalent

La Ciència Política defineix el concepte de cultura política a partir d'aquell conjunt d'actituds predominants que orienta les conductes dels participants d'un grup, col·lectiu o moviment en una mateixa direcció. És a dir, els valors, predisposicions, apreciacions i sentiments que tenim els ciutadans enfront de les diverses realitats que comprenen el món de la política. En efecte, en la cultura política es tamisen i processen totes aquestes experiències subjectives en les quals la ideologia hi té un paper rellevant per bé que no pas exclusiu. La tradició política de la família on el ciutadà se socialitza, els valors transmesos pel sistema educatiu, la seva inserció en el teixit associatiu de la ciutat, la seva adhesió en moviments socials, la militància política, i la seva posició en relació amb el món del treball i de la producció, constitueixen tots ells elements que interactuen a l'hora de conformar el talant i el caràcter de la seva cultura política.

Aquest concepte va ser ideat pels sociòlegs funcionalistes nord-americans Gabriel Almond y Sydney Verba (1963). Aquest és un terme expressament elaborat per a l'estudi del comportament polític de les societats actuals. La finalitat que perseguïen aquests científics socials era la de conèixer les bases de sustentació de la legitimitat i estabilitat dels sistemes polítics democràtics, i poder definir així les pautes de la cultura política pròpia de les societats desenvolupades. Van establir que la cultura política d'una nació consistia en la particular distribució de les pautes d'orientació (cognitives, afectives i avaluatives) en relació amb els objectes polítics entre els membres d'aquesta nació. I van classificar tres tipus ideals de cultura política: la cívica o participativa, la de súbdit i la localista o parroquial².

² A. Almond y S. Verba, *La cultura cívica. Estudio sobre la participación política democrática en cinco naciones*, Madrid: Fundación Foessa, 1970. Aquest llibre, publicat el 1963, recopila i analitzava els resultats d'una macro-enquesta realitzada en cinc països, Gran Bretanya, Estats Units, Alemanya, Itàlia i Mèxic, dels quals van derivar uns resultats que després van servir per com

Una de les crítiques que va rebre aquest concepte fou el del seu immobilitisme: com vincular aquests valors, actituds i coneixements amb els canvis que experimenten els sistemes polítics? D'altra banda, es va criticar l'enfocament etnocèntric en el qual havia estat concebut, per tal com al·ludia a una presumpta superioritat del model liberal anglosaxó, vist com a tipus ideal i universal. Estudis posteriors han preferit posar l'accent en els factors econòmics com les variables rellevants en l'anàlisi de la cultura política, i sovint s'està tractant de reivindicar la importància de les variables culturals en els canvis que experimenten els hàbits polítics. Finalment, una definició d'aquestes característiques no permetia discriminar l'existència de diferents subcultures polítiques durant el període de formació de l'estat-nació, ni tampoc aquest concepte no donava compte de la construcció social i històrica d'aquestes darreres³.

La gran diferència que separa a politòlegs respecte dels historiadors és que aquells poden sondejar i interrogar als ciutadans per tal d'identificar les característiques de les cultures polítiques existents en els nostres sistemes democràtics, i fins delimitar quina és la cultura política dominant, així com analitzar-ne la fortalesa dels valors democràtics. De fet, aquesta és la veritable motivació que mena als politòlegs a estudiar la cultura política. Per tant, unes preocupacions i una metodologia completament diferents a les que persegueixen els historiadors. Aquests han de desentrellar les característiques de les cultures polítiques a través de les traces i testimonis existents en la documentació que els ciutadans del passat ens han deixat. Així com estan particularment interessats, almenys des de final de la dècada dels anys vuitanta del segle XX, a superar el marc estret de la història política institucional solcada pels grans esdeveniments. A renovar la tradicional història política sota nous paradigmes⁴.

a marc de referència obligatori en tot estudi de cultura política. Sobre l'origen històric del terme, veure Harry Eckstein, "Culture as a foundation concept for the social sciences", en *Journal of Theoretical Politics*, 1996, 8 (4), pp. 471-497. Per a l'anàlisi de la cultura política dels espanyols, centrat en l'actualitat, veure especialment, José Cazorla Pérez, "La cultura política en España", a Salvador Giner (dir.), *España. Sociedad y Política*, Madrid: Espasa Calpe, 1990, vol. I, i J. Benedicto; M.L. Morán, *La cultura política de los españoles*, Madrid, CIS, 1995, i, més recentment, "Los estudios de cultura política en España" a *Revista española de investigaciones científicas*, n° 85, enero-marzo 1999, entre d'altres.

³ G. Fedel, "Cultura e simboli politici" a A. Panebianco (a cura di), *L'analisi della politica. Tradizioni di ricerca, modelli, teorie*, Bologna, Il Mulino 1989, pp. 365-390; R. Inglehart, "Cultura política y democracia estable", a *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, abril-junio 1998, pp. 45-65. En el camp historiogràfic, Justo G. Beramendi, "La cultura política como objeto historiográfico. Algunas cuestiones de método", a *Culturas y Civilizaciones. Tercer Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 1998, pp. 75-94.

⁴ En la historiografia francesa aquesta renovació es va concretar en la "Nouvelle Histoire Politique". Vegeu, per exemple, René Rémond (sous la direction), *Pour une histoire politique*, Paris, Seuil, 1988, i més recentment, Serge Berstein i Pierre Milza (sous la direction de), *Axes et méthodes de l'histoire politique*, Paris, PUF, 1998.

Una forma fecunda i molt enriquidora de fer-ho ha estat a través de l'anàlisi de les cultures i de les tradicions polítiques sorgides a l'escalf de les revolucions liberals.

Des de la perspectiva històrica, entenem per cultura política quelcom molt similar: el conjunt de principis ideològics, actituds, valors i comportaments, assumits en diversos graus pels membres d'un moviment polític. Així, els elements integrants d'una cultura política serien, a banda de la ideologia, l'existència d'una simbologia i d'un vocabulari propis, un calendari commemoratiu i una memòria també específiques⁵. Al mateix temps, aquests elements estarien acompanyats per la presència viva d'un panteó particular de màrtirs i herois, i de pràctiques polítiques que acabarien de donar una major cohesió interna i sentit de pertinença al moviment. El concepte de cultura política tal i com el van plantejar Almond i Verba perd la capacitat explicativa necessària per tal que sigui plenament útil a l'historiador dels fenòmens socials i polítics, i permeti d'analitzar la formació històrica d'una cultura o subcultura política.

Per això, convenim amb Serge Berstein que la cultura política aplicada a l'anàlisi del passat abraçaria el conjunt de representacions, portadores de normes i de valors, que constitueixen la identitat de les grans famílies polítiques⁶. Una definició no gaire distant de la que ofereix Jean-François Sirinelli segons la qual aquesta seria "une sorte de code et ... un ensemble de références, formalisés au sein d'un parti o plus largement diffus au sein d'une famille o d'une tradition politiques"⁷. Tanmateix, una aproximació d'aquesta naturalesa tan sols en delimita l'àmbit: la cultura política se situaria en el terreny d'òsmosi i de contacte entre la cultura i la política. Certament, la cultura i la política s'alimenten mútuament, i de vegades es fa molt difícil de desllindar els aspectes derivats de l'experiència cultural acumulada, d'aquells que són producte del seu ús per a finalitats culturals.

No obstant això, la intersecció entre la cultura i la política continua essent un problema teòric, sobretot perquè no resulta fàcil delimitar-ne les fronteres. La política es pot veure com l'expressió d'un mode codificat de representacions i pràctiques, de rites i de símbols, de cultures i tradicions organitzatives. Malgrat això, la política no s'ha de reduir mai a una simple expressió cultural globalitzadora de la "sensibilitat" d'una societat o d'un col·lectiu determinat, que rebaixi fins a l'absurd la centralitat del canvi econòmic i social. I que per-

⁵ Algunes observacions que desenvolupem en aquest apartat deriven d'unes reflexions fetes a l'article realitzat conjuntament amb Lluís Ferran Toledo, "El carlismo en la Cataluña contemporánea: tradición histórica y cultura política" a *Trienio*, nº 33, maig 1999, pp. 117-140.

⁶ Serge Berstein, "Nature et fonction des cultures politiques" a *Les cultures politiques en France*, Paris, Seuil, 1999, pp. 7-31.

⁷ Jean F. Sirinelli, *Histoire des droites en France*, Tom II, Paris, Gallimard, 1992, pp. 3-4.

di de vista quelcom tan important com el fet que la política té a veure amb el conflicte i amb la lluita pel poder.

Les cultures polítiques no han de ser vistes com a compartiments estancs, sinó que entre elles es produeix un cert grau de permeabilitat, com podria esdevenir entre el moviment catòlic integrista i el carlisme. Tanmateix, en la mesura que el carlisme i el republicanisme – aquest en les seves versions més extremes – es van veure relegats per l'estat liberal, aquests moviments van reforçar les seves pròpies identitats, tal vegada molt més del que ho necessitaven altres grups polítics. En aquest sentit, el carlisme es va presentar també com a una contrasocietat en termes de comunitat enfront de la societat liberal. Una comunitat que responia a un doble fenomen. D'una banda, a la reacció de determinats grups que es trobaven més còmodes amb la pervivència dels seus privilegis a través de la relació súbdit-monarca, que no pas la nova vinculació entre ciutadà o individu i l'Estat. D'altra banda, la comunió carlista subratllaria la pervivència d'una identificació de caràcter universal amb l'Església catòlica davant els processos de secularització i de burocratització creixents de la societat⁸.

Cultures polítiques antitètiques: les tradicions carlina i republicana

Durant la Catalunya de la Restauració, carlins i integristes, republicans i catalanistes, i anarcosindicalistes van constituir els autèntics partits socials. No obstant això, els partits que monopolitzaven la representació política eren els partits dinàstics. Liberals i conservadors eren els tradicionals partits de notables, estructurats de forma piramidal i supeditats a les respectives direccions estatals. No estaven permanentment organitzats i solament es mobilitzaven amb ocasió de la celebració de comicis electorals. Els mateixos candidats s'autofinançaven les despeses derivades de l'òrgan de premsa propagandístic que molt sovint s'editava expressament per a l'ocasió, la impressió i distribució de manifestos electorals; i, sobretot, el pagament dels agents electorals o homes de confiança que els candidats tenien als pobles del districte o als barris de la ciutat i que eren els encarregats de fer els treballs electorals, és a dir, la tasca feixuga de negociar el vot dels ciutadans. Aquesta maquinària es posava en funcionament cada vegada que hi havia eleccions, però un polític que volgués tenir èxit havia de teixir i mantenir viva tota una gamma de relacions clientelars amb les forces vives i amb els grups de pressió dels pobles i de les ciutats.

⁸ Agraïm els comentaris personals que sobre la distinció entre comunitat i associació ens va fer en el seu dia l'historiador Pierre Vilar. Vegeu directament Ferdinand Tönnies, *Comunitat i Associació*, Barcelona, Edicions 62/ Diputació de Barcelona, 1984.

El sistema exclouia de la representació política a importants segments de la població, classes mitjanes, menestrals, camperols i treballadors.

Amb tot, les cultures polítiques no es redueixen a l'existència dels partits, ni tampoc de les tradicions ni tan sols a les famílies polítiques⁹. Són omnicomprensives d'aquestes categories. Ara bé, per tal d'estudiar-les ens cal acotar l'univers cultural i la simbologia política que les acompanya a través de casos específics. Així, podrem convenir que la cultura política republicana s'inseria dins de la gran família liberal, i que compartien molts denominadors comuns amb la cultura política liberal democràtica i amb la socialista¹⁰. Igualment, pel que fa a la cultura política carlista que s'engloba dins de la família catòlica juntament amb el catalanisme d'arrel conservadora i catòlica, i l'integrisme.

D'altra banda, podríem parlar d'uns denominadors comuns entre les diferents cultures polítiques, però alhora també, tal com hem vist, d'unes distintes percepcions i experiències polítiques que ens porten a parlar de diferents subcultures. Concretant encara més: què podia separar un republicà d'un carlí. Doncs moltíssimes coses. Prioritàriament a nivell doctrinal. El carlí somniava amb una monarquia paternal de caràcter religiós presidida pel pretendent Carles VII (més tard Jaume), mentre que un republicà ho feia en una república laica i democràtica. Ara bé, els instruments de mobilització política i d'adoctrinament dels seus acòlits probablement eren molt similars. Uns i altres aprofitaven el marc jurídic que permetia la llibertat d'associació, reconeguda l'any 1888, per a organitzar-se en cercles i ateneus on desenvolupar unes relacions de sociabilitat i on el militant se sentia com a casa i en família.

En un article anteriorment esmentat ja reflexionàvem sobre la llarga pervivència del carlisme com a tradició i cultura política, un fenomen que encara no ha trobat una resposta convincent. En aquelles línies, afirmàvem que un concepte històric de cultura política hauria de resoldre el problema de l'articulació interna de diverses subcultures polítiques i la seva participació en un ampli terreny ideològic comú. En el cas de la cultura política del carlisme això esdevé ben patent. En efecte, les respostes polítiques en l'espai de les dretes

⁹ Una visió àmplia de les cultures polítiques existents a Catalunya a Àngel Duarte, "Jerarquia i representativitat. Cultures polítiques i socials a Catalunya a Pere gabriel (Dir.), *Història de la cultura catalana*, Vol. VI. *El Modernisme, 1890-1906*, Barcelona, Edicions 62, 1995, pp. 247-272.

¹⁰ Sobre les característiques de la cultura liberal democràtica compartida pels treballadors catalans, vegeu el darrer treball de Pere Gabriel, "Trabajador de oficio en el siglo XIX: el buen obreiro y la ilustración autodidacta" a Vicent Sanz; José A. Piqueras (eds.), *En nombre del oficio. El trabajador especializado: corporativismo, adaptación y protesta*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2005, pp. 235-272. Sobre la cultura política republicana a Catalunya, dle mateix autor, "El republicanismo militante en Cataluña en la primera etapa de la Restauración, 1875-1893" en J. A. Piqueras; M. Chust (comp.), *Republicanos y repúblicas en España*, Madrid, Siglo XXI, 1996, pp. 163-183.

semblen ser molt variades en funció de les conjuntures i condicionants de la vida política, de l'estructura social i dels contextos locals. Encara, però, queda per resoldre com es fixa i s'ubica dins d'un espai sociocultural que és comú a d'altres cultures o subcultures polítiques, com la catòlica – l'integrisme –, el “vigatanisme” – i, esporàdicament, en certs llocs, la catalanista. En aquest sentit, com dèiem en aquell article, la formació de l'ampli bloc de la dreta catalana, incloent el carlisme, es va inspirar en dues fonts després de les dues guerres civils (1833-1849). En primer lloc, de la reacció enfront els problemes polítics i de control social derivats de l'intens procés d'industrialització: la por a la revolució. En segon lloc, l'assumpció creixent del catolicisme polític com a argamassa social per un part gens menyspreable de la burgesia catalana, i que va posar de manifest els vincles establerts entre els grups socialment dominants amb l'Església i la cultura catòliques.

D'altra banda, en el si de les seves associacions reproduïen una comunitat política recreada com a contrasocietat, és a dir, contrària als fonaments de la societat de la qual sorgien. Però aquest fenomen el van acusar molt més els carlins que no pas els republicans. Mentre els primers es van escindir el 1888, quan un sector va preferir oblidar-se del pretendent i el seu lema va passar a ser “Déu i Pàtria”, els republicans no van ser capaços, llevat de conjuntures puntuals, de caminar units i les divisions internes van estar sempre a l'ordre del dia. Els carlins reproduïen al si del seu moviment la comunitat tradicional anhelada del vell ordre social que reposava en la figura del rei i en els dictats de l'Església. Els republicans, contràriament, desitjaven, com a bons liberals, una societat basada en l'individu i en unes relacions socials de caràcter contractual.

Un calendari commemoratiu específic i singular

Tant carlins com republicans celebraven unes commemoracions distintes, d'acord amb els esdeveniments fundacionals de les respectives cultures polítiques. Aquestes celebracions donaven sentit permanent a la seva existència i actuació en l'univers ciutadà. Pel cantó republicà, les seves commemoracions les van començar a celebrar durant el Sexenni Democràtic. Abans de la proclamació de la República, el club republicà de Manresa va commemorar el 29 de setembre de 1872 el tercer aniversari de la sublevació federal. Ho féu amb gran magnificència: la façana del club estava il·luminada, i estava presidida per un quadre amb una figura al·legòrica de la República. La Marsellesa i el Trágala van ser els himnes que va tocar la banda de música. Més llúida encara va ser la celebració de l'adveniment de la república el 16 de febrer de 1873. El club republicà estava adornat amb profusió de damassos, banderes i medallons, així com el quadre representatiu de la República que estava en-

voltat d'inscripcions que al·ludien a la justícia per a tots, l'ordre i la llibertat i el respecte a la propietat. El cronista i arxiver Joaquim Sarret i Arbós recorda així la processó cívica que va sortir del club republicà en direcció a la plaça de l'Ajuntament:

Iba delante un carruaje adornado, en el que se veían sentadas dos hermanas niñas vestidas de blanco con el llamado gorro frigio en la cabeza; seguían detrás en número incontable, con varios pendones alegóricos, entre los que se contaban los de los Comités de Navarres y San Fructuoso y del de las asociaciones obreras de esta ciudad ¹¹.

Una vegada encetada la Restauració, els republicans van ser víctimes d'una persecució implacable per part dels primers governs de Cánovas del Castillo, i van acusar segurament més que ningú la censura periodística. Els seus diaris i redactors van patir suspensions cautelars, així com el processament dels directors. En el cas específic de Manresa, fins l'any 1885, quan Sagasta ja havia ocupat la presidència del Govern i amb ell els sectors liberals fusionistes, els conservadors, carlins i catòlics estaven detenint el govern local amb tota la impunitat. Entre 1881 i 1885 aquest escenari inusual va esperonar l'hostilitat dels republicans i dels nuclis demòcrates en contra de l'hegemonia clerical i catòlica en la ciutat. Per aquest motiu, els republicans van trigar força anys a celebrar les seves pròpies commemoracions, i destinaven les seves energies a combatre els jesuïtes i els carlins.

Així, cada any recordaven la darrera entrada dels carlins en la ciutat, – suposat bastió liberal –, el 4 de febrer de 1874. Ho feien en un to molt dur i amb una crítica airada. Els carlins eren presentats com a malfactors i delinqüents que es dedicaven a segrestar les autoritats, com realment feren, i a interceptar les comunicacions. Durant aquests anys es recordaran aquestes entrades en la premsa republicana amb l'única intenció de desacreditar el carlisme local, quan es recordava l'ànim bel·licós i saquejador manifestat en les guerres civils passades. El setmanari demòcrata "El Cardoner" recordava l'11 de febrer de 1874 l'entrada dels carlins produïda tres abans i exhortava als carlins així:

Y vosotros, corifeos del oscurantismo, que ni tan siquiera tenéis una lágrima que derramar á la memoria de vuestros afines y deudos, muertos por vuestra seducción en las filas carlistas; y que insolentes y envilecidos con vuestro aparente y transitorio bienestar, paseáis por estas calles; deteneos, y contemplad vuestra obra: todavía existen vestigios de ella [...] pruebas evidentes del robo y la destrucción ¹².

¹¹ Joaquim Sarret i Arbós, *Historia de la ciudad de Manresa. Siglo XIX*, Inèdit, s/p.

¹² "Triste recuerdo" a *El Cardoner*, nº 38, 11 Febrer de 1877.

L'any 1888 hom ja no es recreava en la morbositat de l'atrocitat, del saqueig i de la mort. Així, els republicans possibilistes assenyalaven que la data del 4 de febrer havia de servir com a data de record exemplar per a tots: "A los unos, para que persistan en sus ideales de progreso tan heroicamente defendieron en aquella memorable fecha. A los otros, apra que comprendan sus errores, y horrorizándose de su pasado, vuelvan como el hijo pródigo y arrepentido al seno de la libertad que todo lo perdona, que todo lo regenera, que todo lo sublima y enaltece"¹³. Vanes il·lusions recobertes amb una pàtina bàsicament religiosa i messiànica, que obeïa a un esperit optimista i al cap i a la fi poc realista.

En la mesura que ressuscitaven de la clandestinitat, s'organitzaven i provenen sort en les conteses electorals, fins i tot en l'etapa del sufragi censatari, els republicans van anar recreant el seu univers simbòlic i polític particular. En realitat, van estar fluctuant de la participació al retraïment electoral. Per bé que foren els possibilistes els que van tendir a participar en el joc polític de la Restauració, mentre els federals eren molt més escèptics. No per casualitat, uns i altres eren els grups republicans predominants a Catalunya. A poc a poc, es va deixar enrere la necessitat de recordar les malifetes dels carlins. A mitjan dècada dels anys vuitanta del segle XIX, van començar a celebrar els banquets republicans de l'11 de febrer. Any rere any s'alimentava la necessitat de recuperar el règim republicà que havia durat escassament un any, concretament de febrer a desembre de 1873. Si bé aquest fet havia d'anar precedit de manera forçosa per la unió de les diferents famílies republicanes.

L'11 de febrer del 1886 el comitè provincial barceloní del partit republicà possibilista va commemorar la proclamació de la Primera República al Teatre del Circ de Barcelona. La *mise en scene* i la iconografia eren ben particulars: "Ocupaban la platea doce largas mesas dispuestas en forma de estrella, cuatro en el escenario y la presidencia al fondo, tras la que había la magnífica estatua del Pueblo"¹⁴. Hom va comptar 3.000 assistents, i el banquet es va amenitzar amb els corresponents brindis i parlaments, així com amb un telegrama de felicitació que es va enviar al president del partit, Emilio Castelar.

El triomf electoral de la Unió Republicana a Madrid, Barcelona i València el març de 1893 va suposar un motiu de festa i alegria per als republicans de la ciutat. Aquests van celebrar profusament la victòria i una vegada més la iconografia republicana servia per a engalanar els balcons del Centre de la Unió Republicana de Manresa "con colgaduras de raso encarnado, con una corona

¹³ "Triste aniversario" a *El Eco Posibilista. Organo del partido republicano gubernamental del distrito de Manresa*, nº 113, 5 Febrer de 1888.

¹⁴ "Commemoración del 11 de Febrero" a *El Eco Posibilista. Organo del partido republicano gubernamental del distrito de Manresa*, nº 11, 14 Febrer de 1886.

de laurel en medio y a los dos lados dos grandes medallones con las siguientes inscripciones: Al triunfo electoral de la U.R. de España. La unión de hoy nos dará la república de mañana”¹⁵.

El republicanisme es va esforçar per a construir un calendari alternatiu al catòlic. Així, durant la Setmana Santa se celebraven els “banquets promiscus” i es brindava a la salut de la República i de la Fraternitat. Després es van incorporar dates tan assenyalades com el 14 de juliol, la Comuna de París i el primer de maig. Fins i tot un almanac va arribar a introduir els noms dels mesos amb noms de socialistes i novel·listes, i els noms dels dies per fruites i verdures. Tot plegat amenitzat amb les tonades del cançoner liberal, com l'himne de Riego, la Marsellesa o el “Trágala”.

Per als carlins, l'aniversari (el 30 de març) i l'onomàstica (el 4 de novembre) del pretendent Dom Carles servien, entre d'altres festes del seu calendari, per revitalitzar els ànims i recuperar energies. L'any 1889 la festa de Sant Carles a Manresa va durar tot el dia. A trenc d'alba va sonar una orquestra que va despertar als veïns i es van escoltar “salvas de morteretes (que) anunciaban con sus estampidos el comienzo de la fiesta”¹⁶. Després es va oficiar una missa en l'església del convent dels caputxins, i al migdia es va organitzar un banquet en el qual es van pronunciar entusiastes brindis. Una animació que va continuar en els salons del Cercle Tradicionalista, elegantment adornats per a la celebració de la vetllada literària i musical que havia de cloure la festa. Els discursos es van intercalar amb la recitació de poesies, i aquestes amb la interpretació de diferents peces musicals per part del cor de l'associació carlina. Una vetllada no gaire diferent en forma i contingut a les que celebraven els altres grups polítics, catalanistes i republicans. Això sí, servien per a unificar voluntats i donar coherència als postulats doctrinals d'aquesta cultura política.

La vetllada que va coronar la festa onomàstica del pretendent el 4 de novembre de 1906 va tenir lloc al saló-café de la Joventut Carlista de Manresa. En contrast amb etapes anteriors, el contingut patriòtic dels parlaments, poesies i cançons es va reforçar. La plàstica de l'ambientació del saló així ho testimoniava, juntament amb la invocació als sentiments religiosos. Com ho ressenyava el portaveu de l'entitat carlina: “Baix un artistich dossier format y bellament combinat per las banderas espanyola y catalana s'hi axecaba majestuosa la figura del R... que feya pendant ab la del pontifex actual Pio X. las duas majestats proscriptes foren continuament victorejadas”¹⁷.

¹⁵ *La Montaña*, 19-III-1893.

¹⁶ La crònica de la festa a *La Voz Manresana*, n° 72, 23 Novembre de 1889.

¹⁷ “La festa de Sant Carlos” a *L'Amich del Poble. Portaveu de la Joventut Carlista*, n° 63, 10 Novembre de 1906.

També celebraven profusament la Festa dels Màrtirs de la Tradició el 10 de març d'ençà que fou instituïda pel pretendent Carles com a festa nacional l'any 1895. Era una festa dedicada als herois, a aquells que havien vessat la seva sang per la causa que els mantenia a tots units. Era, en definitiva, l'anella necessària per unir el passat amb el present, i aquest amb el futur. El 10 de març de 1906, hom recordava que gràcies a l'homenatge que feien als seus herois, antics guerrillers i veterans de les carlinades, el carlisme havia estat capaç de transmetre "la sava, vigor y fortaleza y todas las demás virtudes d'abnegació y sacrifici que de manera tan radical y remarcable distingueix el carlisme de las demás agrupacions polítiques"¹⁸. Aquest culte als "herois de la pàtria" se sublimava en el que anomenaven "una mena de banquet espiritual en el que'ns confonem els que morien deixantnos una herencia d'honor y'ls que hem recullit aquesta herencia sagrada baix la promesa de llegarla als nostres fills, o coronada pel sacrifici de mantenirla inmaculada y pura de tota mena de traïció o deslleialtat, ó adornada ab el mantell de la victoria y el triomf"¹⁹.

Mitjançant la celebració de les festes del calendari commemoratiu, els carlins donaven coherència i sentit a la contrasocietat imaginada que pretenien que fos alternativa a una societat de tall liberal que no volien. Així, ells parlaven de comunió en lloc de partit, concepte associat amb les idees liberals. La comunió tradicionalista, en canvi, constituïa una unitat de creences, de pensament i de voluntat, amb la finalitat, tal com així ho expressaven, de tornar la societat a Déu i la grandesa perduda a la Pàtria. Amb tot, el carlisme quan va tenir més necessitat d'afirmar la seva identitat fou amb la mobilització política que es va desfermar a partir de la conjuntura de final del segle XIX. Una vegada desarticulat el torn dinàstic de la Restauració, els grans partits socials van esdevenir els protagonistes de la vida política local. Fou en aquest context quan el carlisme a Manresa va sortir del seu ghetto particular amb la il·lusió de reconquerir la societat.

D'altra banda, els carlins van mitificar l'episodi luctuós dels "Tres Roures", esdevingut el 17 de novembre de 1822 i en el qual 24 reialistes havien estat assassinats en aquest indret pels liberals en ple Trienni Constitucional. Carlos Constante en la seva relació dels fets parlava d'unes "hordas salvajes (que) han asesinado, robado, violado y quemado cobardemente"²⁰. En aquest cas, es tractava d'un esdeveniment local que, juntament amb les festes oficials del calendari carlí, dinamitzaven els actes commemoratius dels seus centres. Cent

¹⁸ "El carlisme no mor" a *L'Amich del Poble. Portaveu de la "Joventut Carlista"*, n° 28, 10 de març de 1906.

¹⁹ "La festa del 10 de Mars" a *L'Amich del Poble. Portaveu de la "Joventut Carlista"*, n° 28, 10 de març de 1906.

²⁰ Carlos Constante, *Montealegre. Narración verídica de los crímenes y asesinatos cometi-*

anys després d'aquest episodi es va commemorar amb molta més profusió i, fins i tot, foren examinades les restes dels cadàvers.

L'any 1914 els carlins rememoraven de nou aquest episodi, i ho van fer mitjançant el relat que un ancià explicà a un infant. Vora al foc d'una confortable llar, el vellet evocava l'atmosfera d'un dia de tardor gris i boirós, en què "uns liberals apoiats per la masoneria [...] gent malestruga feia de les seves, totes les que podien, al objecte de ferse amos del reialme, sens reparar en cometre'ls crims més abominables i horrorosos [...] afusellaren a varis personatges pel terrible delictes d'ésser reialistes i acèrrims defensors del Altar y del Tron"²¹. Una missa exprofesso en recordança de les seves ànimes constituïa la forma habitual de celebrar aquest fet que irreconciliava permanentment carlins i liberals. Va ser l'únic episodi que va romandre en la memòria col·lectiva fins ben bé la postguerra, perquè ni tan sols les entrades dels carlins a la ciutat de Manresa, el 1872 i el 1874 respectivament, havien deixat en la memòria dels republicans i liberals una petjada de la mateixa magnitud.

En darrer terme, una altra data molt significativa del calendari commemoratiu carlí era la festa rememorativa de la primera batalla del Bruc cada 6 de juny. És curiós constatar com els tradicionalistes van ser prou hàbils com per apropiarse de la victòria obtinguda en contra de les tropes napoleòniques tot just encetada la Guerra del Francès. En el seu discurs, havia estat la defensa de la de "Déu, Pàtria i Rei" el lema que va encoratjar als sometents del regiment de Manresa que van acudir al Bruc a frenar l'avenç dels francesos. La lectura que feren d'aquesta victòria els va servir per a organitzar un aplec particular a la ciutat de Manresa el juny de 1908 amb motiu del centenari de les batalles del Bruc. El van anomenar "Aplec patriòtic". Es va congreguar una munió de militants del partit tradicionalista tan important que es pretenia amb aquesta amplíssima mobilització que l'Aplec fos l'expressió apoteòsica del seu pes dins de la societat. La seva particular celebració va tenir lloc unes setmanes posteriors als actes de commemoració del Centenari que s'havien organitzat des del Consistori manresà. Així com, van intentar hegemonitzar la trobada de sometents que es van concentrar en l'escenari de les batalles, cosa que van aconseguir.

Uns i altres havien construït els seus calendaris, però també els seus mites. L'arbre de la llibertat esdevingué per als republicans un dels seus punts de referència cabdals. Es van apropiat així de l'herència de la Revolució de Setembre de 1868. Aquest simbolitzava la saviesa i l'expansió de l'individu lliure en-

dos al grito de libertad en Manresa en 1822 y en Montealegre en 1869, Barcelona, La Propaganda Catalana, 1883. Veg'is també "El obrero Ignacio Perramon y Mer al Sr. Carlos Constante" a *La Montaña*, n° 213, 1 Junio de 1884.

²¹ "Horrorós crim dels "Tres Roures" a *L'Amich del Poble*, n° 257, 21 Novembre de 1914.

front la ignorància i l'obscurantisme propugnats, al seu parer, per l'Església catòlica. No en va una de les places més cèntriques i entranyables de la ciutat de Manresa és aquella presidida per un om monumental. Per aquest motiu s'anomena la Plana de l'Om. En efecte, l'11 de febrer de 1869 es va procedir a plantar l'arbre de la llibertat, que es tractava en aquest cas d'un roure de 25 pams, "joven y lozano como era joven aún la revolución setembrina"²². L'arbre simbolitzava el lema de la revolució francesa: llibertat, igualtat i fraternitat.

Durant la Restauració, a l'entorn d'aquest arbre de la llibertat, els republicans feien notar la seva singularitat en tota mena de manifestacions públiques²³. L'any 1880 el fèretre del fabricant republicà Esteve Burés i Soler, que havia estat un dels membres capdavaners del federalisme del Sexenni, president de la junta revolucionària definitiva constituïda després de la Gloriosa de 1868 i, amb posterioritat, alcalde, va ser transportat en comitiva per aquells indrets de la ciutat on els republicans consideraven que eren els seus espais *sagrats*. Un d'aquests indrets era la Plana de l'Om i aquí l'incansable Burés retria el seu darrer homenatge a la llibertat. La premsa filocatòlica va percebre com a insultant i irreverent aquest acte, vist com a un autèntic desafiament als costums imposats per l'Església, pel que fa a l'itinerari i seguici fúnebres.

A tall de conclusió

Estem davant de tradicions polítiques molt oposades, però que sublimaven la politització d'una part important de la societat manresana. Durant la primera etapa de la Restauració (1875-1900), la principal divisòria que enfrontava àmplies capes de la societat manresana era la clerical/anticlerical, això és, el vell ordre social on el subjecte polític havia de ser la comunitat ordenada pels principis religiosos respecte a una societat liberal on el subjecte polític havia de ser l'individu i les relacions socials havien de ser d'interès egoista en profit del comú.

Per bé que des del tombant de segle s'obriria pas amb força una nova comunitat de caràcter interclassista que passaria per l'emergència i consolidació de la cultura catalanista, i que reivindicaria una nació que ja no compartiria amb ningú, en el sentit que no admetria la possibilitat de dobles patriotismes²⁴. Aquesta hipòtesi que plantegem aquí revesteix una gran dosi de versemblança

²² *Ibidem*.

²³ Sobre mites, monuments i commemoracions a la Barcelona de la Restauració vegeu l'interessant i suggerent estudi de Stéphane Michonneau, *Barcelona: Memòria i Identitat. Monuments, commemoracions i mites*, Vic, Eumo Editorial, 2002.

²⁴ Sobre el respecte, vegeu l'estudi de Joan Lluís Marfany, *La cultura del catalanisme. El na-*

quan l'apliquem al cas local que examinem. En efecte, el catalanisme conservador, prioritàriament de signe catòlic, molt deutor del missatge del bisbe Josep Torras i Bages, serà el que amb més empena assolirà la creació d'un espai polític propi en la Manresa de principi de segle XX. La invocació de la pàtria catalana i l'apel·lació de l'interclassisme pretendran esdevenir factors aglutinadors i integradors de la nova societat de masses que es forja progressivament en aquest nou escenari social. Aquesta nova cultura catalanista pretindrà superar les oposicions tradicionals en la forma de govern, entre república i monarquia, clericalisme/anticlericalisme, propietaris/assalariats sense aconseguir-ho en la seva totalitat. Però l'intent de fer fructificar una societat cohesionada i integrada a través de la invocació a la nació es plasmarà en un potent bloc de dretes on conviuran carlocatòlics, integristes i alguns sectors liberals.

La iconografia d'aquesta nova cultura, la catalanista, passaria per la reivindicació i capitalització dels mites patriòtics locals com els herois del Bruc i la resistència davant de l'invasor francès. Encara que també els referents nacionals comuns a Catalunya rebrien una atenció privilegiada. Com per exemple el dramaturg molt estimat per les classes populars, Àngel Guimerà, tindria un dels carrers més centrals de la ciutat a partir de 1911. Aquesta cultura també generaria la una sociabilitat pròpia centrada fonamentalment en la fundació de dues entitats emblemàtiques i pedrera de dirigents catalanistes, tant de la Lliga com del republicanisme nacionalista i més tard d'Acció Catalana, l'Orfeó Manresà (1902) i el Centre Excursionista de la Comarca del Bages (1904).

En aquestes festes comunitàries i gairebé patriòtiques, carlins i republicans reconstruïen el seu ideal de comunitat, així com també hi contribuïa el record dels seus mites. Les esquerdes entre liberals i carlins, que havien presidit la inestabilitat política del segle XIX i que a Catalunya aquestes diferències es van saldar en tres guerres civils, van continuar durant molt temps vives. Com vives eren les cultures polítiques que les alimentaven. Durant els dos primers decennis del segle XX, aquests partits socials i les cultures polítiques que els havien creat van entrar en el terreny de la competició electoral d'una manera sostinguda i ininterrompuda en el temps. Ben diferent a l'etapa anterior en la qual uns i altres basculaven entre la participació i el retraïment. Tanmateix, una cultura política, la carlina, conservarà força intacta la seva personalitat, almenys fins a la guerra civil, malgrat els contactes permanents que sostenia amb el catalanisme de la Lliga. Mentre que la cultura política dels republicans patiria amb els anys una amnèsia progressiva fins a confluir en una àmplia cultura democràtica, – hereva dels lliurepensadors, federals, maçons, anarquistes, sindi-

cionalisme català en els seus inicis, Barcelona, Editorial Empúries, 1995. Més recentment, Jordi Casassas, *El temps de la nació. Estudis sobre el problema polític de les identitats*, Barcelona, Proa, 2005.

calistes, etc, i de tota la tradició obrerista-, compartida per amplis sectors de les classes mitjanes i populars, ja amb la Segona República. Unes cultures polítiques que es van veure obligades a construir i a reforçar la seva identitat, perquè havien de sobreviure en un context d'exclusió de la ciutadania i de la representació polítiques, hegemnitzades pels partits del torn de la Restauració.

